

als lid van de Kultuurraad, een van de duidelijkste sympathisanten met Duitsland. Visscher noemde het in de lente van '42 'een nijpend volksbelang dat er een regering komt. En dat zij komt door de NSB.'¹ In de zomer en herfst van '43 bepleitte hij met klem dat de *Reichskommissar* de hervormde synode zou opheffen, dat instrument van de 'humanistische Loge-beweging', die verfoeilijke wegbereidster van het 'religieuze eenheidsfront onder Roomse leiding'²

Op de leden der Gereformeerde Kerken (ca. 8 % der bevolking) had de NSB veel minder vat: onder hen waren in het gehele land nog geen vijfhonderd NSB'ers (minder dan $\frac{1}{2}$ % van het totaal aantal NSB'ers). Anders dan de Nederlandse Hervormde Kerk hadden de gereformeerden sinds '36 disciplinaire maatregelen genomen tegen NSB'ers in hun rijen. Er waren evenwel bij de gereformeerden, evenals bij de hervormden, niet-NSB'ers die volstreckte lijdelijkheid jegens de bezetter predikten; één van hen was de in en buiten Zeeland bekende onderwijzer-publicist A. Janse ('Janse van Biggekerke') die ver in het Duitse vaarwater terecht kwam. Hij en anderen beriepen zich bij voorkeur op enkele verzen uit *Romeinen* 13: 'Alle ziel zij den Machten over haar gesteld onderworpen. De Machten die daar zijn, die zijn van God geordineerd: Alzoo dat die zich tegen de Macht stelt, de ordinantie Gods wederstaat; en die ze wederstaan, zullen over zichzelf een oordeel halen.'

En tenslotte was er dan een aparte christelijke secte die tegen de NSB aanleunde: 'de Orde van de Getuigen van Christus', in '34 opgericht, als welker 'hoofdleider' G. J. K. baron van Lynden van Horstwaerde optrad. In haar blad *Evangelie en Volk* predikte zij een 'christelijk' nationaal-socialisme. Haar organisatie was chaotisch, haar blad werd eind '41 verboden - veel energie werd nadien gestoken in pogingen, een eigen liturgie te ontwikkelen. Hier of daar vond een NSB'er nog wel iets van steun bij deze 'Orde'; zo een hervormd predikant uit Ravenstein bij Oss die begin '43 als nieuwe 'getuige' een 'gelofte' mocht afleggen en daarbij eens een praatje met een gelijkgezinde kon maken, 'voor mij die als enig NSB'er te Ravenstein zeer geïsoleerd ben, een waar genot... Ik word gewoon onpasselijk van de herderlijke brieven die ik voortdurend ontvang.'³

★

¹ Brief, z.d. (lente 1942), van H. Visscher aan H. W. van der Vaart Smit (Doc I-1796, a-2). ² Brief, 22 okt. 1943, van H. Visscher aan G. A. S. Snijder (Nederl. Kultuurraad, IV, 26). ³ Brief, 3 maart 1943, van J. W. v. B. aan G. J. K. van Lynden van Horstwaerde (Doc I-1086, a-1).